

ὕπακούεται. Τί ἄλλο, λοιπόν, φανερώνουν αὐτά, εἰμὴ τὸ γῆρας τῆς τυραννίας καὶ τὸ ἀφευκτον καὶ ὀγλήγορον πέσιμόν της; Ποῖος δὲν βλέπει, ὅτι ὁ πρῶτος ὅπου παρησιασθῆ, θέλει εἶναι ὁ νικητής; *

* * *

"Ἄς ἐξετάσωμεν τῶρα τὰς αἰτίας, ὅπου ἀποκατα- 15
στῶσιν εὐκόλον τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν Ἑλλήνων· πρώτη 232
λοιπόν, εἶναι ἡ προχώρησις τοῦ γένους μας εἰς τὰ μα-
θήματα. Ὡς, πῶς διαφορά εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἑλλάδα
ἀπὸ δέκα χρόνους ἕως τὴν σήμερον! Μεγάλη, ὦ ἀδελ-
φοί μου, μεγαλοτάτη, καὶ καθ' ἐκάστην πρὸς τὸ κρεῖτ-
τον φέρεται. Τώρα ἄρχισαν αἱ Μοῦσαι νὰ ἀναλάβουν,
καὶ πάλιν νὰ ἐπανορθωθῶσιν εἰς τὰ χρυσοῦρα ὄρη
τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀπόλλων πάλιν ἐμφανίσθη εἰς τὸ
ἄρχαῖον του παλάτιον. Δὲν εὐρίσκεται πόλις τὴν σήμε-
ρον, ὅπου νὰ μὴν ἔχη δύο καὶ τρία σχολεῖα.

Ἐξαλείφθη εἰς τὰ περισσότερα μέρη ἡ δεισιδαιμο- 16
νία τῶν γραμματικῶν, καὶ οἱ νέοι ἤρχισαν νὰ μεταχει-
ρίζωνται τὸν ἀξιοτιμιώτερον καιρὸν τῆς ζωῆς των εἰς
γνώσεις ὠφελίμους, καὶ ὄχι νὰ τὸν ἐξοδεύουν εἰς τὸ νὰ
ἐκστηθίζωσι λέξεις. Ἡ Λογικὴ καὶ Φυσικὴ ἀνοιξαν
τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν περισσοτέρων· οὔτε οἱ διδάσκαλοι 238
τὴν σήμερον ἔχουσι ἐκείνην τὴν ἐνοχλητικὴν καὶ βρα-
δεῖαν μέθοδον τῆς παραδόσεως, οὔτε οἱ μαθηταὶ φυ-
λάττουσι τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀμέλειαν, ὅπου εἶχον, ἀλλ'

* Εὐρίσκονται μερικοὶ ὀθωμανοί, ἢ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, 14α
ἄπο αὐτοὺς εἶναι ὀπωσοῦν ἄνθρωποι, ὅπου δὲν παύουν, ἀπὸ
τὸ νὰ λέγωσι ἐν παρησίᾳ, ὅτι ἔφθασεν τὸ βασίλειόν των εἰς τὸ
τέλος του. Οἱ ἴδιοι ἀλλογενεῖς, τὸ βλέπουσι, καὶ ἄλλοι μὲν χαίρον-
ται, ὅσοι τοὺς Ἑλληνας δὲν μισοῦσι, οἱ περισσότεροι ὅμως λυποῦν-
ται.

ἀμφότεροι, με ἄκραν εὐχαρίστησιν καὶ ἐπιμέλειαν ἀντλί-
 ζουν ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν τῆς μαθήσεως
 ἐκεῖνα τὰ φῶτα, ὅπου στολίζουσιν τὸ ἀνθρώπινον
 πνεῦμα καὶ τὸ ἀποδεικνύουσιν ἄξιον τοῦ πλάστου του*.
 284 Ἡ πολυμαθία, τέλος πάντων, ἀπέβαλεν τὴν δισχυρογνω-
 285 μίαν ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἔπαυσεν
 ἐκείνη ἢ ἀδιαφορία, ὅπου πρότερον τόσον ἐδειλίαζεν

16α

ὦ, πόσον ταχύτερα καὶ εὐκολώτερα ἤθελε φωτισθῶσιν οἱ
 παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ἂν αἱ παραδόσεις τῶν ἐπιστημῶν ἐγίνοντο
 εἰς τὴν ἀπλήν μας διάλεκτον! Ἄμποτες λοιπόν, νέοι συγγραφεῖς
 νὰ πλουτίσωσι καὶ τιμήσωσι τὴν γλῶσσαν μας με τὰ πονήματά
 των, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ νὰ μείνῃ μία μάθησις ξεχωριστὴ, καὶ νὰ νο-
 μίζεται ὡς ἓνας στολισμὸς κατὰ μέρος ἐνὸς μαθητοῦ, καὶ ὄχι ποτὲ
 ἀναγκαῖον μέσον, καθὼς ἦτον, ἕως τὴν σήμερον, εἰς τὸ νὰ σπουδά-
 σῃ τινὰς τὰς ἐπιστήμας. Καὶ διατὶ νὰ χάσῃ ὁ ταλαίπωρος νέος τρεῖς
 καὶ τέσσαρας χρόνους εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς γλώσσης—καὶ σχεδὸν
 νὰ μὴν τὴν μάθῃ!— εἰς καὶ καιρὸν, ὅπου ἤμποροῦσε με ὀλιγοτέ-
 ρους κόπους—οὔσα ἢ σπουδὴ μιᾶς γλώσσης ἢ πλεον ἐνοχλητικὴ—
 καὶ εἰς ὀλιγότερον καιρὸν νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ μάθῃ ἐντελῶς τὰς
 ἀναγκαϊότερας τῶν ἐπιστημῶν; Ἄς ἀποδώσωμεν, λοιπόν, αὐτὴν
 τὴν τυφλότητά μας, μαζὶ με τόσας ἄλλας, εἰς τὴν τυραννίαν, ἢ
 ὁποία εἶναι ὁ ὄλεθρος τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, καὶ ἄς ἐλπίσωμεν εἰς τὸ
 ἐξῆς αὐτὴν τὴν διόρθωσιν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἄξια ὑποκείμενα, ὅπου
 ἤμποροῦν, ἀφοῦ τὸ εἰπῶσι, νὰ τὸ κάμωσιν ἐνταυτῶ, ἐγὼ δὲ σιωπῶ
 ἐξ αἰτίας τῆς συντομίας, ὅπου εἶμαι στενοχωρημένος νὰ φυλάξω.
 Τὸ κοινὸν ὄφελος πρέπει νὰ προκρίνεται ἀπὸ τὸ μερικόν, καὶ ἡ
 ἑλληνικὴ νεολαία δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρῃ πλεον τοιαύτην ἀνόητον
 συνήθειαν, ὅπου νὰ ζητῇ τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν ἀφανῶν, οὔτε μερικοὶ
 διδάσκαλοι νὰ καυχῶνται παραπολύ διὰ τὸ ὅτι ἤξεύρουσι τὴν ἑλ-
 ληνικὴν γλῶσσαν, οἱ ὅποιοι, τῇ ἀληθείᾳ, ἤμποροῦν νὰ παρομοια-
 σθοῦν με τινὰς, οἵτινες ὄντες γυμνοὶ εἰς τὸ σῶμα, φέρουσι πολύ-
 τιμα καλύμματα εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἐγὼ ἐγνώρισα ἓνα νέον ὅπου
 εἶχε σπουδάξῃ δέκα ἐξ χρόνους εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πάτμου, καὶ
 ἦτον εἴκοσι ἐξ χρόνων, ὅταν ἐβγῆκεν με τὸν τίτλον τοῦ λογιωτά-
 του, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἤξευρε νὰ παραστήσῃ πῶς γίνεται ἡ ἐκλει-
 ψις τῆς σελήνης. Ἠξευρεν ὁμῶς ἐκ στήθους ὅλον σχεδὸν τὸ τρίτον
 τοῦ Γαζῆ.

τούς ταλαιπώρους νέους, οΐτινες ἐποθοῦσαν νὰ παύσωσι τὴν δίψαν των μὲ τὰ καθαρὰ νάματα τῆς σπουδῆς καὶ σχεδὸν δὲν ἐτολμοῦσαν.

Τὴν σήμερον οἱ σπουδαῖοι, ἂν κατὰ χρέος ἀκόμη δὲν εὐλαβῶνται καὶ δὲν τιμῶνται, δὲν καταφρονῶνται ὅμως, οὔτε περιπαίζονται. Καὶ καθεὶς ἀπὸ τούς προεστούς, ἀντὶς νὰ σφαλίσῃ τὸν υἱὸν του εἰς τὸ ὀσπίτιόν του, καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ ἀμαθέστατον, μετὰ πάσης τῆς ἐπιμελείας τὸν πέμπει εἰς τὰ σχολεῖα, διὰ νὰ φωτισθῇ.

Εἰς αὐτὰ κράζω διὰ μάρτυρας ὄλους σας, ὦ Ἑλληνες, καὶ μάλιστα ὄσους ἔχουσιν υἱούς*. Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι πλέον ἔρημα ὡς καὶ πρότερον, ἀλλὰ τὸ καθὲν περιέχει πενήντα καὶ ἑκατὸν μαθητάς, οἵτινες ἀφοῦ ἀνέγνωσαν τὸν ἡδύτατον Ξενοφῶντα, τὸν νουνεχῆ Πλούταρχον καὶ τοὺς λοιποὺς ἱστορικοὺς φιλοσόφους τῶν προγόνων μας, ἐγνώρισαν τὸν βόρβορον τῆς τυραννίας καὶ κλαίουσι πικρῶς διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας. Δὲν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας μὲ φόβον, μήπως καὶ τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς κηρύξουσιν ἀθέους, ὡς πρότερον ἔκαμνον, ἀλλὰ τὸ προφέρουσι μὲ ἐκεῖνο τὸ θάρρος, ὅπου οἱ δοῦλοι δὲν ἤμποροῦν νὰ ἔχωσι. Δὲν παύουσιν ἀπὸ τὸ νὰ νουθετῶσι τοὺς ἀμαθεῖς φίλους των, καὶ μὲ τὸ παράδειγμά των ἐπαρακίνησαν ὄλους νὰ στοχασθῶσι μίαν φοράν καθὼς πρέπει, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον δὲν τὸ ἔκαμνον.

* Ἡ Ἑλλάς χρεωστεῖ αὐτὴν τὴν χάριν ἐκείνων τῶν ὀλίγων φιλοπάτριδων, οἱ ὅποιοι ἐθυσίασαν μέρος τῆς περιουσίας των καὶ ἔκτισαν σχολεῖα, πληρώνοντες ὄχι μόνον τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους μαθητάς, ὅταν εἶναι πτωχοί. Ἐπλούτισαν τὰ σχολεῖα μὲ τὰ ἀναγκαιότερα βιβλία, τόσον ἐπιστημονικὰ καθὼς καὶ ἠθικὰ, ὅπου ἔκδωσαν εἰς τύπον, μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα τῆς μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, τὰ πάντα ἐπρόβλεψαν.

19 Ἐν ἐνὶ λόγῳ, διὰ νὰ λάβῃ τὸ πᾶν τὸ ποθούμενον τέλος, ἄλλο δὲν τοὺς λείπει, εἰμὴ ἡ ἐλευθερία. Ἡ ἀγχίνοιά των εἶναι ἀμίμητος. Οἱ Ἕλληνες, ὦ ἀδελφοί μου, ἔχουσι μίαν φυσικὴν διάθεσιν, ὅχι μόνον εἰς τὸ νὰ μιμῶνται, - ὁμιλῶντας γενικῶς - ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκωσι. Οἱ νόες των εἶναι γεννητικοὶ εἰς τὸ ἄκρον, εἰς τρόπον ὅπου, μετὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ
 287 γένους μας, δύο χρόνων διάστημα εἶναι ἀρκετώτατον νὰ ξαναδώσῃ εἰς ἡμᾶς τὰς προτέρας μας ἀρετάς.

20 Πῶς νὰ παραιτήσω τοὺς ἐπαίνους, ὅπου τυχαίνουσι ἐκείνων τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι μὴν ὑποφέροντες τὰς φοβεράς τυραννίας τῶν ὀθωμανῶν, ἐκλέγουσιν ἐκείνους ὅπου γνωρίζουσι ἀξιωτέρους καὶ φεύγουσιν εἰς τὰ δάση, διὰ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν ἐλευθερίαν των; Ποῦ ἐσπούδαξαν ἐκεῖνοι τακτικὴν, διὰ νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν των, καὶ νὰ τοὺς νικῶσι πάντοτε;* Δὲν ἀποδεικνύουσιν αὐτοὶ φανερά καὶ τὴν ἀφευκτον πτώσιν τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐπανορθώσεώς μας; Ἡ μήπως εἶναι ὀλίγοι! Τὴν σήμερον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκονται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ δέκα χιλιάδας, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία εἶναι ἀδιήγητος καὶ ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τους ἀπερίγραπτος.

21 Αὐτοὶ οἱ ἥρωες πολλάκις, μὴν ἀπαντῶντες ἐχθρούς,
 288 διὰ νὰ λάβωσι μὲ τὴν νίκην τὰ ὅσα τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα, ζῶσι δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας μὲ νερὸν καὶ χόρτα, καὶ οὕτως δὲν ἐνοχλοῦσι τοὺς χωριάτας εἰς

20α * Εἶναι ἀξίον θαυμασμοῦ, ὅπου ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἥρωας μὲ μόνον δέκα ἕξ συντρόφους ἐφυλάχθη πολλοὺς χρόνους ἐλεύθερος εἰς τὰ μέρη τοῦ Ξηρομεριοῦ, καὶ συνεκρότησεν μυρίους πολέμους ἐναντίον πολλῶν ἑκατοντάδων ἐχθρῶν.

τὸ οὐδέν. Καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἀξίζει δέκα ἀρχιστρατήγους ἀλλογενεῖς διὰ τὴν ἐξυπνότητα τοῦ νοῦς καὶ διὰ τὰς πολεμικὰς ἐφευρέσεις, διὰ δὲ τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοὺς παρομοιάσῃ τινὰς μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς τωρινούς ἀρχιστρατήγους*.

Τὰ ἦθη τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τούτοις, εἶναι ἄλλη 22
 μεγαλειτέρα αἰτία, ὅτι εὐκολοὶ εἶναι ἢ ἐπανόρθωσις
 των. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ χωρικοί, ἔχουσι
 μεγαλωτάτην κλίσιν εἰς τὰ ἄρματα**. Σχεδὸν καθεὶς 239
 ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει δύο καὶ τρία ἄρματα, καὶ εἶναι ἀξιοθαύ-
 μαστοι κυνηγοί***. Εἶναι δὲ γενικῶς πεπροικισμένοι ἀπὸ
 τὴν φύσιν μ' ἐν πνεῦμα γεννητικὸν καὶ ὀρθόν. Ἀνάμεσα
 δὲ εἰς τὰς φυσικὰς των ἀρετάς, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, ἡ
 φιλοξενία εἶναι εἰς αὐτοὺς γενική. Τέλος πάντων φιλό-
 θρησκοὶ καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἐναντίοι τῶν ὀθωμανῶν.

Ἡ αὐτοῖδιότης τῆς τροφῆς των καὶ τὰ καθαρὰ ἀνα- 23

* Οἱ νῦν ἀρχιστράτηγοι τῶν ἀλλογενῶν, ἀφοῦ κατὰ συνή- 21α
 θειαν προστάξωσιν ὅσα ἔμαθον νὰ λέγωσι, τότε ἐπιστρέφουσιν εἰς
 τὰ ὄπισθεν, μὲ πρόφασιν διὰ νὰ μὴν βάλουν εἰς κίνδυνον τὰ στρα-
 τεύματα μὲ τὸν χαμὸν τῆς ζωῆς των, καὶ οὕτως πολλάκις κλέ-
 πτουσι τὴν τιμὴν μιᾶς νίκης, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν ἔλαβον
 ἴσως τὸ παραμικρὸν μέρος, καὶ πάντοτε μὲ τὴν ἀπουσίαν τους
 προξενουῖσι τὴν σύγχυσιν, ὅπου εἶναι πρόδρομος τῆς ἥττας.

** Τὸ μικρὸν παιδάριον ἐνὸς ἥρωος Σουλιώτου, ὅπου ὁ τύραν- 22α
 νος Ἀλῆς ὡς ἀίχμᾶλωτον ἐφύλαττε εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Ἰωαν-
 νίνων μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του καὶ ἀδελφάς του, δὲν ὑπόφερε
 τοιαύτην φυλακὴν, καὶ ἀλλέως δὲν ἤμπόρεσαν νὰ τὸ ἡμερώ-
 σουν, παρὰ δίδοντάς του τὰ πολεμικὰ ἄρματα, μὲ τὰ ὁποῖα παί-
 ζοντας ἠσύχασεν.

*** Πολλοὶ χωριάτες, μάλιστα δὲ οἱ Σουλιῶτες, τόσον εἶναι 22β
 ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ σημαδεύουσιν μὲ τὸ βόλι, ὅπου πολλάκις τὸ
 περνοῦσι ἀπὸ ἓν δακτυλίδι. Ἐχουσι δὲ καὶ τὴν ὄρασιν τόσον ὀξεῖαν
 καὶ καθαρὰν, ὅπου βλέπουσι τὴν νύκτα περισσότερον ἀπ' ὅ,τι βλέ-
 πουσιν οἱ ἀκαδημικοὶ τῆς Κρούσκας τὴν ἡμέραν.

βρυστικά νερά όπου πίνουν, τους βαστά ἀδιακόπως εἰς
 240 μίαν εὐρωστίαν καὶ δύναμιν ἐξαίσιον*. Ἡ εἰλικρινό-
 της καὶ εὐθύτης των εἶναι βέβαια ἀξίαι τοῦ χρυσοῦ
 αἰῶνος. Τὸ σέβας των πρὸς τοὺς γέροντας καὶ ἡ ἀγάπη
 των διὰ τὴν δόξαν εἶναι ὁμοῖαι μὲ τῶν Σπαρτιάτων.
 Εἶναι λίαν εὐστροφοί, ἀγαποῦσι καταπολλὰ νὰ ἐπιχει-
 ρίζωνται κάθε δύσκολον ὑπόθεσιν, καὶ εἶναι περισσότε-
 ρον ριψοκίνδυνοί, παρά δειλοί**.

24 Ἡ διαγωγή των εἶναι ἐνάρετος, καὶ μὲ τόσην στα-
 241 θερότητα ὑποφέρουσι τὰ βάσανα τῆς ὀθωμανικῆς τυ-
 ραννίας, ὅπου φανερά ἀποδεικνύεται ἡ ἀνότης τῆς ψυ-

23α * Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος δὲν εὐρίσκεται ἰα-
 τρός ἢ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, δὲν εὐρίσκεται ἄρρωστος.

23β ** Ὅποιος παρατηρήσῃ τὰ παιγνίδια τῶν παιδῶν καὶ νέων εἰς
 τὴν Ἑλλάδα, εὐκόλως ἤμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἥρωϊκὸν πνεῦμα των,
 ὡσὰν ὅπου ἡ τύχη δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸν μέρος εἰς αὐτά, ἀλλὰ
 μόνον ἡ ἀνδρεία, καὶ μᾶλλον ἡ ἀγχινοία. Πρὸς τούτοις τὰ παιδά-
 ρια συγκροτοῦν πολέμους ἀναμεταξύ των, τόσον εἰς ὅλα τὰ χωρία
 σχεδόν, καθὼς καὶ εἰς διαφόρους πόλεις (εἰς τὰς ὁποίας τῶν ὀθω-
 μανῶν τὰ παιδιά εἶναι διὰ παραπλήρωσιν καὶ φεύγουν τὰ πρῶτα
 εἰς τὴν παραμικρὰν στενοχωρίαν). Τὰ ἄρματα των εἶναι τόσα ξύλα,
 καὶ πολλάκις μεταχειρίζονται καὶ πέτρας. Τόσον τακτικὰ καὶ στο-
 χαστικὰ διαυθεντεύονται καὶ πολεμοῦσι, ὅπου εἶναι ὄντως ἀξία
 θαυμασμοῦ. Πολλάκις ὁ πόλεμος καὶ ἡ ἀδιάκοπος συγκρότησις βα-
 σταῖ ἕως τρεῖς ὥρας. Φυλάττουσι μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν τοὺς πολεμι-
 κοὺς των νόμους, καὶ ἂν κανένας δὲν ὑπακούσῃ, εὐθὺς οἱ λοιποὶ
 τὸν ἐκβάλλουν ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν πολεμούντων. Ὑποδέχονται
 τοὺς αἰχμαλώτους μὲ κάθε καλωσύνην, ἀγκαλὰ καὶ γὰ τοὺς παρη-
 γοροῦσιν εἰρωνικῶς. Αὐταὶ αἱ γυμνάσεις ἀκολουθοῦν εἰς τὰς ἐορτάς,
 καὶ πάντοτε κρυφίως, ἐπειδὴ ὁ ὀθωμανὸς κυβερνητὴς δὲν τοὺς τὸ
 συγχωρεῖ ἢ ἀπὸ ἀμάθειαν ἢ ἀπὸ φθόνον. Πολλάκις ἀκολουθεῖ
 καὶ θάνατος εἰς αὐτάς τὰς γυμνάσεις. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ φυσικὴ κλί-
 σις τῶν νέων εἰς τὰ ἄρματα δὲν ψηφεῖ οὔτε φοβερισμούς, οὔτε κίν-
 δυνον, καὶ σχεδόν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκεται αὐτὴ ἡ συνή-
 θεια.

χῆς των· καταφρονοῦσι δὲ εἰς τὸ ἄκρον τοὺς τυράννους των, καὶ ἡ προθυμία των εἰς τὸ νὰ ἐλευθερωθῶσι εἶναι ἄκρα. Ἄλλο δὲν προσμένουν, παρὰ μόνον ἓνα ἀρχιστράτηγον, διὰ νὰ τοῦ γίνουν ὅλοι ὄπαδοί, καὶ νὰ ξαναποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν τους.

Ἴσως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας, μάλιστα δὲ ἂν εἶναι ἀλλογενῆς - διὰ τοὺς ὁποίους ἐγὼ δὲν γράφω - ἤθελε μὲ κατακρίνει διὰ κόλακα πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς μου, τοὺς ὁποίους τρόπον τινὰ φαίνεται νὰ ἐπαινῶ πολλά. Διὰ τοῦτο λοιπόν, θέλοντας νὰ ἐβγάλω ἀπὸ αὐτοὺς τοιαύτην ἀμφιβολίαν, θέλω προσπαθῆσει νὰ ἀποδείξω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίας τοιοῦτου χαρακτῆρος.

Τὸ νὰ διαφέρωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀναμεταξύ των, τὸσον κατὰ τὸ σῶμα, καθὼς καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, οὐδεὶς βέβαια ἀμφιβάλλει. Τρεῖς εἶναι λοιπόν αἱ αἰτίαι τοιοῦτου ἀποτελέσματος. Ἡ θέσις μιᾶς ἐπαρχίας ὡς πρὸς τὴν γῆτιν σφαῖραν, τὸ κλίμα καὶ αἱ περιστάσεις. Ἡ μὲν πρώτη προξενεῖ τὴν διαφορὰν εἰς τὰ γένη, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ρῶσος διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἀφρικάνον. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκτελεῖ τὸ αὐτὸ ἀπὸ πολίτην εἰς πολίτην, καὶ οὕτως ὁ Ἀθηναῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν Λακεδαιμόνα. Καὶ ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ δύο πρῶται πολλὰ συνεισφέρουσι, ἀποκαταστεῖ μεγαλειτέραν τὴν διαφορὰν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τοῦτο ὁ εἷς διαφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἡ διοικήσεις, ἡ θρησκεία, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων, τὰ ἥθη, καὶ τέλος πάντων ἡ ἐξακολούθησις ἀγνώστων αἰτιῶν, ἥτοι τὸ συμβεβηκός, συνθέτουσι ταύτην τὴν τρίτην αἰτίαν, λέγω, τῶν περιστάσεων. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ καθενὸς ἔχει τὸ μεγαλειότερον μέρος. Ἀδύνατον εἶναι τώρα νὰ ἐπαριθμήσῃ τινὰς ὅλα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα συνίσταται ἡ δια-

φορὰ τῶν ἀνθρώπων. Φθάνει, ἐν συντόμῳ, νὰ ἡξεύρω-
 μεν, ὅτι ἡ μὲν θέσις κατὰ μοίρας, ὡσαύτως καὶ τὸ
 κλῖμα, ἀποκαταστῶσι τοὺς ἀνθρώπους, ἢ μιᾶς κράσεως
 ὑγιεστάτης, ἢ ἀδυνάτου, ἐκ τῶν περιστάσεων δὲ ἡ μὲν
 νομαρχία καταστεῖ τὸν ἄνθρωπον ἄφοβον, εἰλικρινῆ
 καὶ ἐνάρετον, ἢ τυραννία δὲ δειλόν, πονηρὸν καὶ ὑπο-
 κριτὴν. Ἡ θρησκεία ὡσαύτως, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χρι-
 στοῦ παραδείγματος χάριν, κατασταίνει τοὺς ὄπαδούς
 του φιλευσπλάγχθους, φιλοξένους καὶ συμπαθητικούς.
 Ἡ ἐβραϊκὴ θρησκεία κάμνει τὸν λαὸν μισάνθρωπον. Ἡ
 ὀθωμανικὴ, τέλος πάντων, τὸν κάμνει αὐτόματον, καὶ
 οὕτως διὰ τὰς λοιπὰς.

28

Πρὸς τούτοις, τὸ συμβεβηκὸς ἔχει δύναμιν πολλά-
 κισ νὰ χαρακτηρίσῃ ἓνα λαόν. Τυχαίνοντας, παραδεί-
 γματος χάριν, ἐν γένος εἰς πόλεμον μὲ διάφορα ἄλλα
 γένη, καὶ νικῶντας τα δύο καὶ τρεῖς φορές, λαμβάνει
 βαθμηδὸν ἐν θάρρος τοσοῦτον, ὥστε ὅπου μὲ τὸν και-
 ρὸν τοῦ μένει ξεχωριστὸν τοῦ κτῆμα. Οὕτως ἠκολούθη-
 244 σεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὸ ἴδιον μᾶς τὸ βεβαιοῦ-
 σιν οἱ Σπαρτιᾶτες τοῦ νῦν αἰῶνος, λέγω οἱ θαυμαστοὶ
 Σουλιῶτες, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν ἐκαταδέχθησαν νὰ πο-
 λεμήσουν τοὺς ἐχθρούς των, ἂν πρότερον δὲν τοὺς
 ἔβλεπον δεκαπλασίως περισσοτέρους των. Τὸ κλῖμα τῆς
 Ἑλλάδος καὶ ἡ κατὰ μοίρας θέσις αὐτῆς εἶναι ἐξαί-
 ρετα. Ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλλάς εἶναι στολισμένη μὲ λόφους
 καὶ πεδιάδας θαυμασίας, τὰ περισσότερα χωρία εὐρί-
 σκονται εἰς ὕψος, ἢ γῆ εἶναι καταπολλὰ καρποφόρος,
 τὰ νερὰ καθαρῶτατα, ὁ ἀῆρ εὐκρατος, ὅθεν καὶ γενικῶς
 οἱ Ἕλληνες εἶναι ὑγιεῖς καὶ εὐφυεῖς. Αἱ περιστάσεις δὲ
 ὅπου εἰς τὸν παλαιὸν καιρὸν κατέστησαν τοὺς Ἕλλη-
 νας τόσον ἀξιοτέρους ἀπὸ τὰ ἄλλα γένη, τοὺς ἐχάρα-

κτήρισαν διὰ φιλοξένους, μεγαλοψύχους, ζηλωτάς τῆς πατρίδος των καὶ λατρευτάς τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν Φίλιππον ὀλιγόστευσαν ὅπως οὖν τὴν πρώτην των καθαρότητα, οἱ ὀθωμανοὶ δέ, φυλάττοντές τους ὑπὸ τῆς βαρβάρου τυραννίας των, δὲν ἤμπόρεσαν ποσῶς οὔτε νὰ τοὺς φθείρουν τὰ ἦθη, οὔτε νὰ τοὺς ἀλλάξουν τὸν παλαιὸν χαρακτῆρα τους, καὶ τοῦτο διὰ δύο αἰτία. Πρῶτον μὲν, ἐπειδὴ οἱ ὀθωμανοὶ εἶναι ἑτερόθρησκοι, καὶ δεύτερον, ὅπου οἱ Ἕλληνες, μὴν ἔχοντες εἰς χεῖρας των τὴν διοίκησιν, πάντοτε ²⁴⁵ ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Αὐτοί, νομίζοντες τοὺς ὀθωμανοὺς τόσους ξένους τυράννους των, οὔτε εἰς τὰ ἦθη των τοὺς ἐμιμήθησαν, οὔτε εἰς τὸν χαρακτῆρα των. Καὶ ἂν ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ἠφάνισεν τὴν Ἑλλάδα κατ' ἄλλα μέρη, βέβαια δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφθείρῃ τὰ ἦθη τῶν κατοίκων της, ὅπου, ἴσως, ἓνας μονάρχης, ἦτοι τύραννος τῆς αὐτῆς θρησκείας καὶ γένους, ἤθελεν κάμει.

Τὰ ἦθη, λοιπόν, καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων ³⁰ προδεικνύει τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς των. Ἄλλὰ ἄς στρέψωμεν, τέλος πάντων, τὰ ὄμματά μας εἰς τὰ παραδείγματα, διὰ νὰ καταπεισθῶμεν εὐκολώτερα. Ἐγὼ ἠμποροῦσα νὰ σᾶς ἀναφέρω χίλια παραδείγματα γενικῶν ἐπαναστάσεων, παλαιῶν τε καὶ νέων εἰς διάφορα μέρη τῆς γῆς, διὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι, ὅταν μία ἐπανάστασις ἔχει διὰ ὄρον καὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν, ὅταν δηλ. ἡ ὑπόθεσις ἐγγίζει τοὺς περισσοτέρους, πάντοτε εὐδοκιμεῖ. Ἄλλ' ἡ διήγησίς των ἠθελεν σταθῆ πολλὰ διεξοδική, ὡσὰν ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀναφέρω καὶ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ ἐπίλοιπα.

Δόξα οὖν τῇ Ἐλευθερίᾳ, ἔχομεν ἓν παράδειγμα, ³¹ καὶ μέγαλον καὶ νέον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ σᾶς καταπέισῃ, χωρὶς νὰ ἔχω χρεῖαν νὰ ἀντιγράψω ²⁴⁶

τούς ιστορικούς. Τοιοῦτον παράδειγμα τόσον εἶναι ἀξιοθαύμαστον εἰς τὴν ιδιότητά του, ὅσον μεγαλειτέρα ἤθελε σταθῆ ἡ ἀνοησία ἐκείνων, ὅπου δὲν ἤθελον καταπεισθῆ. Οἱ Σέρβοι μᾶς δίδουν αὐτὸ τὸ μέγαλον παράδειγμα, ὦ Ἕλληνες.

32 Αὐτοὶ ἦτον ὁ λαὸς ὁ πλέον ἀπλούστατος, καὶ βέβαια καθεὶς ἐστοχάζετο, ὅτι ἀργότερα ἤθελε λάμψει ἡ ἐλευθερία εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα. Μ' ὅλον τοῦτο, ὁ θαυμαστός στρατηγός των καὶ ἐλευθερωτής των Γεώργιος ἐστάθη ἱκανὸς νὰ ἐπαναστατήσῃ ὅλους τοὺς συμπατριώτας του, καὶ εἰς τὸ βραχύτατον διάστημα ἕξ μηνῶν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Ὡ, πόσα μαθήματα ἔδωσεν καὶ πόσας ἀμφιβολίας διέλυσεν μὲ τὰ ἔργα του ὁ ἀξιάγαστος Γεώργιος εἰς μεταχείρισιν τῶν Ἑλλήνων! Ὡ, πόσον ἀποστόμωσε τοὺς ἀνοήτους καὶ φλυάρχους κατὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ κατορθώματά του, καὶ ἐτρόμαξεν τοὺς ἀχρείους ὀθωμανοὺς μὲ τὰ ἄρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως!

33 Ὡ Ἕλληνες, μάθετέ το διὰ πάντοτε, τὰ ἄρματα τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἀνίκητα, καὶ οἱ ὀθωμανοὶ θέ-
217 λουν φύγει ἀπ' ἐμπροσθεν τῶν ἀρματωμένων Ἑλλήνων. Μὴν ἀλησμονήσητε πρὸς τούτοις, παρακαλῶ, τὸ παντοτινὸν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιάτων. Ἴδετε ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ ποτὲ δὲν ἤμπόρεσαν νὰ τοὺς καταδαμάσουν, οὔτε κἂν νὰ πλησιάσωσι τολμοῦσι πλέον εἰς τὰ σύνορά των. Ἐνθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνθίστασις, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι οὔτε ἄγριοι, οὔτε οὔτιδανῆς ψυχῆς, καθὼς οἱ ἐχθροὶ των ὀθωμανοὶ.

34 Ἐγὼ δὲν ἤξεύρω, τί νὰ σᾶς εἰπῶ περισσότερα, χω-

ρίς νὰ σᾶς ξανακειπῶ τὰ ἴδια. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι τόσο φανερά, ὅπου μοῦ κακοφαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, νὰ ἠθέλησα νὰ σᾶς τὴν ἀποδείξω. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνάμεσα εἰς ἐκείνους ὅπου ἀμφιβάλλουν ἀπὸ δισχυρογνωμίαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κακογνωμίαν, εὐρίσκονται τινές, οἱ ὅποιοι ἀμφιβάλλουσιν ἀπὸ ἀμάθειαν, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀπεφάσισα νὰ παραστήσω τὰς αἰτίας, ὅπου βιάζουσιν ἐνταυτῷ καὶ εὐκολύνουν τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας.

Ἵστερα λοιπὸν ἀπὸ τὰς προειρημένας αἰτίας, ὅπου 35
ἀνέφερον, μένει ἀκόμη μία, ἡ ὅποια τόσο εἶναι μεγάλη καὶ εὐκολονόητος, ὅπου πρέπει νὰ καταπέιση καὶ τοὺς πλέον δισχυρογνώμονας: Ποῖος ἀμφιβάλλει, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι τὸ μέρος εἶναι μικρότερον ἀπὸ τὸ ὅλον; 248
Ποῖος πρὸς τούτοις ἀμφιβάλλει, ὅτι μία δύναμις ὡς πέντε νικᾷ μίαν ἄλλην ὡς δύο; Βέβαια οὐδεὶς. Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς; εἶναι ὡς τὰ ἑπτὰ πρὸς τὸ ἓν, καθὼς ἀνωτέρω ἀπεδείχθη. Καὶ ποῖος, παρακαλῶ σας, τώρα δὲν θέλει καταπεισθῆ ἀπὸ αὐτὴν τὴν δεῖξιν, ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ νικήσωσι τοὺς ὀθωμανοὺς; Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος, ὅπου νὰ ἀμφιβάλλῃ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὀλοτελῶς ἀναίσθητος; Ἐγὼ θέλω νὰ ἐλπίσω, ὅτι δὲν θέλει εὐρεθῆ κανεὶς τόσο δύσνους καὶ ἀνόητος.

ᾠ Ἕλληνες! ᾠ ἀγαπητοί μου ἀδελφοί! Καὶ ὀλιγότεροι ἂν ἤμεθα ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς, ἀφεύκτως ἠθέλαμεν τοὺς νικήσει, διὰ τὰς τρεῖς αἰτίας ὅπου ἀνωτέρω εἶπον, πόσω μᾶλλον ὄντες ἑπτάκις ἀνώτεροι εἰς τὴν ποσότητα! Οἱ ἐχθροί μας δὲ ὄχι κατὰ τὸν ἀριθμὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ [κατὰ τὰ ἦθη, κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ κατὰ τὴν μεγαλοψυχίαν, εἶναι ἑκατὸν φορὰς 36

ὑποδεέστεροί μας. Πῶς λοιπὸν εἶναι δυνατόν νὰ μὴν νικήσωμεν τοὺς ἐχθρούς μας;

37 Ἴσως πάλιν κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὅπου συνηθίζουν νὰ ἐρωτῶσι, χωρὶς νὰ καταλαμβάνωσι, ἤθελεν ἀποκριθῆ: «Ἄν οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, διατὶ λοιπὸν μέχρι τῆς
249 σήμερον δὲν τοὺς ἐνίκησαν;». Καὶ πότε ἐπολέμησαν, ἀνόητε ἄνθρωπε, καὶ δὲν τοὺς ἐνίκησαν; Αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι φευγάτοι εἰς τὰ δάση, ὅπου καθημερινῶς πολεμοῦσι καὶ νικοῦσι, δὲν εἶναι ἱκανοὶ ἴσως νὰ σοῦ ἀποδείξουν τὴν ἀλήθειαν; Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ μάλιστα τῶν Ὑδριῶτων, ὅπου καθημερινῶς μὲ τοὺς ἀλλογενεῖς πειράτας ἐχθρούς των πολεμοῦσι, δὲν τοὺς νικοῦσιν ἴσως πάντοτε, ἀγκαλὰ καὶ ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρους των; Ὁ Γεώργιος δὲν ἐλευθέρωσεν ἴσως τοὺς Σέρβους; Καὶ ποῖος ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Ρήγας ἤθελεν ἐλευθερώσει τὴν Ἑλλάδα, ἂν ἡ φθονερὰ τύχη μας δὲν ἤθελεν δανείσει τῆς προδοσίας τὸ μιᾶρον ξίφος εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σκληροῦ Οἰκονόμου;

38 Ἄλλ' ἰδοὺ πάλιν ἄλλος, ἀπ' ἐκείνους ὅπου κρίνουν τὰ πράγματα καθὼς τὰ βλέπουν, καὶ ὄχι καθὼς εἶναι, νὰ λέγη: «Ἐ! ἓνας ἦτον ὁ Ρήγας, καὶ ἄλλος δὲν εὐρίσκεται!». ὦ, πόσον λανθάνεται, ὅποιος ἔτζι στοχάζεται! Ἐγὼ δὲν θέλω νὰ κάμω τοιαύτην ἀτιμίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ μάλιστα τοῦ γένους μας, πιστευοντάς το. Καὶ ἂν μέχρι τοῦ νῦν δὲν ἐφάνη, ὄχι διὰ τοῦτο δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐμφανισθῆ ἐντὸς ὀλίγου; Μόνον οἱ ἀκατάπειστοι ἄς προσμείνουν νὰ ἰδοῦν εἰς τὸν ἴδιον
250 καιρὸν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐντροπήν τους.

39 Ἐσεῖς δέ, ὦ μιμηταὶ τοῦ μεγάλου Ρήγα, ἀκούσατε μερικὰς ἐνθυμήσεις, ὅπου τώρα θέλω σᾶς καταγράψει, διὰ νὰ δώσω τέλος τοῦ λόγου μου, καὶ ἐν-

ταυτῶ νὰ ἀποδείξω τὰ μέσα μιᾶς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπανορθώσεως τοῦ γένους μας.

Ἐγὼ δὲν νομίζω μ' ἐτοῦτο νὰ σᾶς συμβουλευσω, 40
ὦ ἀγαπητοί μου, ἐπειδὴ ἤξεύρω, ὅτι ὁ μεγαλείτερος διδάσκαλος εἶναι ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, καὶ ἐσεῖς τὸν αἰσθάνεσθε, ὅσον χρειάζεται. Τὸ θέμα ὅμως τὸ καλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς λέγω, ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ εἶναι ὁ ὁδηγὸς τῶν ἐπιχειρημάτων σας. Ὁ σκοπὸς σας πρὸς τὸ καλὸν τὸ γενικόν, καὶ ὄχι τὸ μερικόν, νὰ ἀποβλέπη πάντοτε.

Ἡ φρόνησίς σας θέλει σᾶς διδάξει, πῶς νὰ φυλά- 41
ξητε τὸ μυστικόν. Ἐγὼ σᾶς ἐνθυμῶ μόνον, ὅτι οἱ προδόται εὐρίσκονται πανταχόθεν. Ἡ ἐμπειρία σας θέλει σᾶς δείξει τὰ εὐκολοφύλακτα χωρία καὶ τοὺς φιλοπάτριδας καὶ ἐναρέτους ἀνδρας, ἐγὼ δὲ σᾶς ἐνθυμῶ πόσον συμφέρουν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν σας. Ἐσεῖς δὲν εἴσθε χρυσολάτραι, ἐγὼ δὲ σᾶς ἐνθυμῶ, ὅπόσον οὐτιδανώνει ἡ φιλαργυρία μίαν ἡρωϊκὴν ψυχὴν. Ἐσεῖς, τέλος πάντων, ἤξεύρετε πῶς νὰ νικήσητε, ἐγὼ δὲ σᾶς λέγω νὰ καλομεταχειρισθῆτε τὰς νίκας σας. 251

Μὴν ἀλησμονήσητε τὴν ταχύτητα τοῦ καιροῦ, διὰ 42
νὰ μὴν ἀπερνᾶ οὔτε μία στιγμή, ὅπου νὰ μὴν εἶναι στεφανωμένη ἀπὸ τὰ χρηστὰ κατορθώματά σας. Εἴσθε προβλεπτικοί. Βραβεύσατε τὴν ἀξιότητα εἰς ὅποιον ὑποκείμενον τὴν εὔρετε, τιμωρήσατε τὰ ἀμαρτήματα ὁμοίως. Καί, τέλος πάντων, κράξατε πρὸς τοὺς συναδελφούς μας Ἕλληνας καὶ εἶπατε αὐτῶν:

Ἴδού, ἀδελφοί, καιρὸς σωτηρίας. Μὴν σᾶς λυπήσῃ 43
ὀλίγον αἷμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ τὴν εὐτυχίαν σας. Ποῖος δὲν κόπτει τὸν δάκτυλον, διὰ νὰ ἰατρεύσῃ τὴν χεῖρα του; Λάβετε τὰ σπαθία τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἄς ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν δειλῶν ὀθωμανῶν, διὰ